

Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında Konvensiya

qeyri-rəsmi tərcümə

Əlilliyi olan Şəxslərin hüquqları üzrə Komitə

Əlilliyi olan qadın və qızlar barədə 3 saylı ümumi şərh (2016)

1. Bu ümumi şərh Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları üzrə Komitə tərəfindən iştirakçı dövlətlərin öz hesabatlarının təqdim edilməsi üzrə öhdəliklərin yerinə yetirməsinə kömək etməsi məqsədilə Komitənin öz prosedur qaydalarının 47-ci qaydasına və Konvensiyanın müxtəlif maddə və müddəalarına və onun iş metodlarının 54-57-ci bəndlərinə əsaslanaraq hazırlanmışdır.

2. Əlilliyi olan qadın və qızların həyatın bir çox sahələrində maneələrlə üzləşdiyinə dair kifayət qədər sübutlar var. Bu maneələr əlilliyi olan qadınların və qızların həyatlarının müxtəlif aspektlərinə, xüsusilə bərabər təhsil hüququ, iqtisadi imkanlar, sosial münasibətlər və ədalət mühakiməsinin təmin edilməsinə, qanun qarşısında bərabərlik, siyasi həyatda iştirak etmək imkanı və cinsi və reproduktiv sağlamlıq xidmətləri də daxil olmaqla tibbi xidmətlər, harada və kiminlə yaşamağı seçmək imkanı ilə bağlı öz həyatlarını idarə etmələrinə təsir edən çoxsaylı və çarpaz ayrı-seçkilik formaları ilə qarşılaşdıqları vəziyyətlər yaradır.

I. Giriş

3. Əlilliyə dair beynəlxalq və milli qanun və siyasətlər tarixən əlilliyi olan qadın və qızlarla bağlı məsələlərə laqeyd yanaşmışdır. Həmçinin, qadınlarla bağlı qanun və siyasətlərdə də əlillik məsələsi nəzərə alınmamışdır. Bu laqeydlik əlilliyi olan qadın və qızlara qarşı olan çoxsaylı və ya kəskin ayrıseçkiliyi davam etdirirdi. Əlilliyi olan qadınlar tez-tez gender və digər səbəblərə görə ayrı-seçkiliyə məruz qalırlar.

4. Bu ümumi şərhə aşağıdakı terminlərdən istifadə olunmuşdur:

a) “Əlilliyi olan qadınlar” dedikdə bütün əlilliyi olan qadınlar, qız uşaqları və yeniyetmə qızlar nəzərdə tutulur;

b) “Cins” dedikdə bioloji fərqlər, “gender” dedikdə isə cəmiyyət və ya mədəniyyətin kişi və ya qadın kimi ayırdığı xüsusiyyətlər nəzərdə tutulur;

c) “Çoxsaylı ayrıseçkilik” dedikdə bir şəxsin iki və ya daha artıq səbəbdən üzləşdiyi ayrıseçkilik formaları nəzərdə tutulur. “Çarpaz ayrıseçkilik” dedikdə bir neçə ayrı-seçkilik səbəbinin bir-birindən ayrılmaz şəkildə qarşılıqlı təsir göstərdiyi vəziyyət nəzərdə tutulur.

Ayrıseçkiliyin səbəblərinə yaş, əlillik, etnik, aborigen, milli və ya sosial mənşəyi, gender mənsubiyyəti, siyasi və digər etiqadları, irq, qaçqın, miqrant və ya sığınacaq axtaran şəxs statusu, din, cinsi mənsubiyyət daxildir.

5. Əlilliyi olan qadınlar həmcins bir qrup deyil. Onlara aborigen, qaçqın, miqrant, sığınacaq yeri axtaran və məcburi köçkün olan, azadlıqdan məhrum edilmiş qadınlar (xəstəxana, internat məktəbləri, yetkinlik yaşına çatmayanların islah müəssisələri və cəzaçəkmə müəssisələrində saxlanılanlar); yoxsulluq içərisində yaşayan; müxtəlif etnik, dini və irqi mənsubiyyətə malik olan; çoxsaylı və daha fəal şəkildə dəstəklənməyə ehtiyacı olan əlilliyi olan qadınlar; albinos, lezbiyan, biseksual və transseksual qadınlar, həmçinin interseks şəxslər daxildir. Bundan əlavə, əlilliyi olan qadınların müxtəlifliyinə bütün növ məhdudiyətli, eləcə də, fiziki, psixososial, əqli və ya emosional pozuntuları olan şəxslər daxildir. Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında Konvensiyanın 1-ci maddəsində göstəriləyi kimi, əlillik şəxsin məhdudiyəti ilə sosial və fiziki mühit arasındakı qarşılıqlı əlaqənin sosial təsiri kimi başa düşülür.

6. 1980-ci illərdən etibarən qanun və siyasətlər təcridən dəyişilmiş, əlilliyi olan qadınlar haqqında maarifləndirmə artmışdır. Uşaq hüquqları haqqında və Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında Konvensiyalar əsasında qəbul edilmiş qərarlar əlilliyi olan qadınlar və qızlarla bağlı həll edilməli olan məsələləri əks etdirir və onların həyata keçirilməsi üçün tövsiyələr verir. Siyasi səviyyədə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının müxtəlif qurumları əlilliyi olan qadınların üzləşdiyi problemləri həll etməyə başlamış və əlilliyi əhatə edən regional inkişaf strategiyaları bu məsələləri özündə ehtiva etmişdir.

7. Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında Konvensiyanın 6-cı maddəsi, bu maddənin müqaviləyə daxil edilməsi üçün səy göstərmiş əlilliyi olan qadın və qızların hüquqlarının tanınmasına cavab idi. Bu maddə Konvensiyanın, xüsusən də qadın və qızlara qarşı ayrı-seçkiliyə yol verməyən yanaşmasını dəstəkləməklə yanaşı, iştirakçı dövlətlər ayrı-seçkilik etməməklə kifayətlənməyərək, əlilliyi olan qadınların və qızların inkişafını, tərəqqisini və səlahiyyətlərinin artırılmasını təmin və təşviq etmək, onların hüquq sahibləri olduqlarını qəbul etmək, səslərini eşitdirmək üçün imkanlar yaratmaq, özünə inamını artırmaq və həyatlarına təsir edən bütün sahələrdə qərar qəbul etmək qabiliyyətini və səlahiyyətlərini artırmaq üçün tədbirlər görməlidirlər. 6-cı maddə iştirakçı dövlətlər üçün Konvensiya üzrə əlilliyi olan qadın və qızların hüquqlarını təşviq etmək, qorumaq və yerinə yetirməklə bağlı öhdəliklərini yerinə yetirərkən insan hüquqlarına əsaslanan yanaşma və inkişaf perspektivinə istinad etməlidir.

8. Gender bərabərliyi insan hüquqlarının əsasını təşkil edir. Bərabərlik mahiyyətə nisbi və kontekstdən asılı olaraq əsas insan hüquqları prinsipidir. Qadınların hüquqlarının təmin edilməsi, ilk növbədə, qanunları və siyasətləri təşkil edən sosial strukturları və güc münasibətlərini, həmçinin iqtisadi və sosial dinamikanı, ailə və icma həyatını, mədəni inancları hərtərəfli dərk etməyi tələb edir. Gender stereotipləri qadınların öz qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək, peşəkar karyeralarını qurmaq, həyatları ilə bağlı planlarını müəyyən etmək imkanlarını məhdudlaşdırır bilər. Həm mənfi, həm də zahirən xoş görünən stereotiplər zərərli ola bilər. Gender bərabərliyinin təşviq edilməsi üçün zərərli gender stereotipləri müəyyən edilməli və aradan qaldırılmalıdır. Konvensiya həyatın bütün sahələrində əlilliyi olan şəxslərlə bağlı stereotiplər, xurafat və zərərli təcrübələrlə (cinsi və yaş zəminində olanlar da daxil olmaqla) mübarizə aparmaq öhdəliyini təsbit edir.

9. 6-cı maddə əlilliyi olan qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyi qəti şəkildə qadağan edən, imkanların və əldə edilən nəticələrin bərabərliyini təmin edən, ayrı-seçkiliyə yol verməyən əsas bərabərlik müddəasıdır. Əlilliyi olan qadın və qızlar əlilliyi olan kişi və oğlanlara, eləcə də əlilliyi olmayan qadın və qızlara nisbətən daha çox ayrı-seçkiliyə məruz qalırlar. Əlilliyi

olan kişi və oğlanlarla, həmçinin əlilliyi olmayan qadın və qızlarla müqayisədə əlilliyi olan qadın və qızlara qarşı ayrı-seçkilik edilməsi ehtimalı daha yüksəkdir.

10. Komitə qeyd edir ki, 2013-cü ilin aprel ayında keçirilmiş doqquzuncu sessiya çərçivəsində əlilliyi olan qadın və qızlarla bağlı aparılmış yarım günlük ümumi müzakirə zamanı verilən töhfələr sayəsində bir sıra mövzular müzakirə edilmiş və insan hüquqlarının qorunması ilə əlaqədar üç əsas problem müəyyən edilmişdir: zorakılıq, cinsi və reproduktiv sağlamlıq hüquqları və ayrı-seçkilik. Bundan əlavə, əlilliyi olan qadınlarla bağlı yekun müşahidələrində Komitə aşağıdakı məsələlərlə bağlı narahatlığını ifadə etmişdir: Əlilliyi olan qadınlara qarşı çoxsaylı və çarpaz ayrı-seçkiliyin yayılması; qanunvericilik və siyasətlərdə kifayət qədər əhatə olunmayan gender, əlillik və digər səbəblərdən əlilliyi olan qadın və qızların üzləşdiyi ayrı-seçkilik; yaşamaq hüququ; qanun qarşısında bərabərlik; cinsi zorakılıq və sui-istifadə də daxil olmaqla əlilliyi olan qadın və qızlara qarşı zorakılığın davam etməsi; məcburi sterilizasiya; qadın cinsiyyət orqanının şikəst edilməsi; cinsi və iqtisadi istismar; müəssisələrə yerləşdirmə; əlilliyi olan qadınların ictimai və siyasi həyatda qərar qəbul etmə proseslərində iştirak etməməsi və ya məhdud şəkildə iştirak etməsi; əlilliklə bağlı siyasətlərə gender məsələlərinin daxil edilməməsi; gender bərabərliyini təşviq edən siyasətlərə əlilliyə dair hüquqların daxil edilməməsi; əlilliyi olan qadınların təhsil və məşğulluq imkanlarını artırmaq üçün konkret tədbirlərin görülməməsi və ya yetərsiz şəkildə görülməsi.

II. Normativ məzmunu

11. Bu ümumi şərh Konvensiyanın 3-cü maddəsində göstərilən ümumi prinsiplərə əsaslanan 6-cı maddənin şərhini əks etdirir, yəni: şəxsi seçim etmək azadlığı və müstəqilliyi də daxil olmaqla, insan ləyaqətinə, onun şəxsi sərbəstliyinə hörmət olunması; cəmiyyətdə tam və səmərəli iştirak və cəmiyyətə daxil olma; müxtəlifliyə hörmət və əlilliyi olan şəxslərin xüsusiyyətlərinə hörmət olunması və onların insan müxtəlifliyinin komponenti və bəşəriyyətin bir hissəsi kimi qəbul olunması; imkanların bərabərliyi; müyəssərlik; kişi və qadın bərabərliyi; əlilliyi olan uşaqların artmaqda olan potensialına, inkişaf edən qabiliyyətinə hörmət və onların öz fərdiliyini saxlamaq hüquqlarına hörmət edilməsi.

12. 6-cı maddə Konvensiyanın digər maddələri ilə bağlı olan bir maddədir. Bu maddə iştirakçı dövlətlərə Konvensiyanın icrası ilə bağlı bütün tədbirlərdə əlilliyi olan qadınların və qızların hüquqlarını nəzərə almalarını xatırladır. Əlilliyi olan qadınların çoxsaylı ayrı-seçkiliyə qarşı müdafiə olunmalarını və digərləri ilə bərabər şəkildə insan hüquq və əsas azadlıqlarının həyata keçirmələrini təmin etmək üçün lazımi tədbirlər görülməlidir.

6-cı maddənin 1-ci bəndi

13. 6-cı maddənin 1-ci bəndi əlilliyi olan qadınların çoxsaylı ayrı-seçkiliklə üzləşdiyini qəbul edir və iştirakçı dövlətlərdən əlilliyi olan qadınların bütün insan hüquqları və əsas azadlıqlarından tam və bərabər şəkildə həyata keçirmələrini təmin etmək üçün tədbirlər görməyə çağırır. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 2-ci bəndi ayrı-seçkiliyin çoxsaylı formalarının mövcudluğuna istinad edir ki, burda təkə iştirakçı dövlətlərin əlillik zəmində ayrı-seçkiliyi

qadağan etməsini deyil, həmçinin əlilliyi olan şəxslərin istənilən zəmində ayrı-seçkilikdən müdafiəsinə təminat verirlər. Komitə çoxsaylı və çarpaz ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması üçün tədbirlərin həyata keçirilməsini öz qərarlarına daxil etmişdir.

14. Konvensiyanın 2-ci maddəsində müəyyən edildiyi kimi "əlillik əlamətinə görə ayrı-seçkilik" - məqsədi və ya nəticəsi siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni, mülki və ya hər hansı digər sahədə bütün insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının digərləri ilə bərabər səviyyədə tanınmasının, realizə olunmasının və ya həyata keçirilməsinin məhdudlaşdırılmasından və ya inkar olunmasından ibarət əlilliklə bağlı istənilən fərqqoyma, istisna və məhdudiyyətlər tətbiqetmədir. Ona bütün ayrı-seçkilik formaları, o cümlədən ağlabatan uyğunlaşmadan imtina aiddir. "Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında Konvensiyası"nın 1-ci maddəsində qadınlara qarşı ayrı-seçkilik anlayışı "qadınların ailə vəziyyətlərindən asılı olmayaraq, kişi və qadınların hüquq bərabərliyi əsasında insan hüquqlarının və siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni, mülki və hər hansı digər sahələrdə əsas azadlıqların zəiflədilməsinə, yaxud tanınmasını, qadınların onlardan istifadə etməsini, yaxud onları həyata keçirməsini heçə endirməyə yönəldilmiş cinsi əlamətə görə hər hansı fərqləndirmə, istisna, yaxud məhdudiyyət" kimi müəyyən edilmişdir.

15. "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyanın 2-ci maddəsində "ağlabatan uyğunlaşdırma" anlayışı əlilliyi olan şəxslər tərəfindən digərləri ilə bərabər səviyyədə bütün insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının realizəsi və həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə zəruri olduğu hər bir konkret halda qeyri-mütənasib və əsassız yük olmayan zəruri və uyğun modifikasiya və düzəlişlər edilməsi kimi müəyyən edilmişdir. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 2-ci hissəsinə əsasən iştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin istənilən zəmində ayrı-seçkilikdən bərabər və səmərəli hüquqi müdafiəsinə təminat verirlər. Özünün son qərarında Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitə əlilliyi olan qadınların məşğulluq imkanı ilə əlaqədar ağlabatan uyğunlaşdırmaya istinad etmişdir. Ağlabatan uyğunlaşdırılmanı təmin etmək sonradan qarşıya qoyulan vəzifədir, yəni müəyyən bir şəraitdə digərləri ilə bərabər şəkildə öz hüquqlarını həyata keçirməyə ehtiyac yarandığı andan etibarən və şəxsin müraciəti əsasında tətbiq olunur. Əlilliyi olan qadınlar üçün ağlabatan uyğunlaşdırılmamanın təmin edilməməsi Konvensiyanın 5 və 6-cı maddələrə əsasən ayrı-seçkilik hesab olunur. Misal olaraq, ağlabatan uyğunlaşdırmaya əlilliyi olan qadının övladına ana südü verməsi üçün iş yerində münasib şəraitin yaradılmasını göstərmək olar.

16. Çarpaz ayrı-seçkilik anlayışı qəbul edir ki, həm cins qrupun üzvləri kimi fərdlərə deyil, daha müxtəlif şəxsiyyət, status və həyat şəraiti təbəqələrinə malik fərdlərə qarşı edilir. Bu prinsip ayrı-seçkiliyin çoxsaylı və kəşifən formaları nəticəsində daha çox bərabərsizliklərlə üzləşən fərdlərin yaşadıkları gündəlik həyatı və təcrübələri göstərir ki, ayrı-seçkiliklə bağlı məlumatlarının toplanması, məsləhətləşmələrin aparılması və ayrı-seçkiliyə qarşı siyasətin işlənilməsi, hazırlanması, tətbiqi və effektiv müdafiə vasitələrinin yaradılması ilə bağlı məqsədyönlü tədbirlərin görülməsini tələb olunur.

17. Əlilliyi olan qadın və qızlara qarşı ayrı-seçkilik bir neçə formada ola bilər: (a) birbaşa ayrı-seçkilik; (b) dolaylı ayrı-seçkilik; (c) əlaqəli ayrı-seçkilik; (d) ağlabatan uyğunlaşdırılmadan

imtina; və (e) struktur və ya sistemli ayrı-seçkilik. Formasından asılı olmayaraq, istənilən ayrı-seçkiliyin təsiri nəticəsində əlilliyi olan qadınların hüquqları pozulur:

(a) Birbaşa ayrı-seçkilik əlilliyi olan qadınların eyni vəziyyətdə digər şəxslərlə müqayisədə daha pis rəftarla üzləşdikləri hallarda baş verir. O, həmçinin müxtəlif vəziyyətlərdə qadağan olunmuş ayrı-seçkilik əsasında zərərli hərəkətlər və ya hərəkətsizliyi də əhatə edir. Beləliklə, əqli və ya psixi qabiliyyəti məhdud olan qadınların dinlənilməkdən məhkəmə icraatı kontekstində imtina edildikdə və onların hüquq qabiliyyəti şübhə altına alındıqda birbaşa ayrı-seçkilik yaranır ki, bu da həmin zorakılığın qurbanı olmuş qadınların ədalət mühakiməsinə çıxış imkanlarından və zərərçəkmişlər kimi effektiv hüquqi müdafiə vasitələrindən məhrum edilməsi deməkdir;

(b) Dolayı ayrı-seçkilik dedikdə zahirən bitərəf görünən, lakin əlilliyi olan qadınlara mənfi təsir göstərən qanun, siyasət və ya təcrübələr nəzərdə tutulur. Məsələn, səhiyyə müəssisələri ilk baxışdan bitərəf görünərsə də, müəssər tibbi müayinə masalarında ginekoloji müayinələrin aparılması imkanını təmin etmədikdə ayrı-seçkiliyə yol verilir;

(c) Əlaqəli əsaslarla ayrı-seçkilik dedikdə əlilliyi olan şəxslərlə əlaqədə olduğu üçün insanlara qarşı edilən ayrı-seçkilikdir. Adətən əlilliyi olan şəxslərə qulluq edən zaman bu ayrı-seçkiliyə məruz qalırlar. Məsələn, əlilliyi olan uşağın anasına qarşı onun uşağa görə daha az işləyəcəyini və ya işə daha az gələcəyini hesab edən potensial işəgötürən tərəfindən ayrı-seçkilik edilə bilər;

(d) Ağlabatan uyğunlaşdırılmadan imtina, əlilliyi olan qadınların digərləri kimi insan hüquqları və əsas azadlıqlarını həyata keçirmələri üçün müraciət etməsinə baxmayaraq zəruri dəyişiklik və düzəlişlərin (qeyri-mütənasib və əsassız yük olmayan) edilməməsi zamanı baş verən ayrı-seçkilikdir. Məsələn, əlilliyi olan qadın fiziki mühitin müəssər olmaması səbəbindən tibb müəssisəsində mamogramma aparıla bilmədikdə, ağlabatan uyğunlaşdırılmadan imtina baş verə bilər;

(e) Struktur və ya sistemli ayrı-seçkilik, ayrı-seçkiliyi yaradan institusional davranışın, mədəni ənənələrin və sosial norma və/yaxud qaydaların gizli və ya açıq nümunəsində öz əksini tapır. Bu cür ayrı-seçkiliyə səbəb ola bilən mənfi gender və əlillik əsaslı stereotipləri əlilliyi olan qadınlar üçün xüsusi olaraq siyasətlərin, qaydaların və xidmətlərin olmaması ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır.

Məsələn, gender və əlillik zəminində stereotiplərə görə, əlilliyi olan qadınlar zorakılıqla bağlı şikayət edərkən polis, prokuror və məhkəmə orqanlarının inamsız yanaşması və şikayətə baxmaqdan imtina etmək kimi maneələrlə üzləşə bilərlər. Bundan əlavə, zərərli təcrübələr, İİV/QİÇS-ə yoluxmuş kişilərin əlilliyi olan qadınlarla cinsi əlaqəyə girərək sağala bilməsi kimi əlilliyi olan qadınlar haqqında mənfi təsəvvürlər və ya inanclar, ayrı-seçkilik yaradan münasibətlər cəmiyyətdəki gender rolları və güc əlaqələri ilə dərinəndən bağlıdır. Dövlət məmurları yəni, müəllim, səhiyyə işçiləri, polis zabitləri, prokuror və ya hakim, yaxud ümumi cəmiyyət tərəfindən əlilliyi olan qadınlara qarşı stereotiplərin qarşısının alınması üçün maarifləndirmə tədbirləri, təlim və siyasətlərin olmaması hüquqların pozulmasına gətirib çıxarır.

18. Əlilliyi olan qadınlar yalnız ictimai mühitdə deyil, həmçinin özəl sahələrdə, məsələn, ailədə və ya özəl sosial xidmət təminatçıları ilə münasibətdə çoxsaylı ayrı-seçkiliklərə məruz qalırlar. İştirakçı dövlətin qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən törədilmiş ayrı-seçkiliyə görə məsuliyyəti

uzun müddətdir ki, beynəlxalq insan hüquqları çərçivəsində tanınır. İştirakçı dövlətlər birdən çox əsas üzrə ayrı-seçkiliyə dair verilmiş şikayətlərin məsuliyyətini və hüquqi müdafiə vasitələrinin müəyyən edilməsi zamanı nəzərə alınmasını təmin etmək üçün çoxsaylı ayrı-seçkiliyi açıq şəkildə tanıyan hüquqi müddəalar qəbul etməli və prosedurlar tətbiq etməlidir.

6-cı maddənin 2-ci bəndi

19. 6-cı maddənin 2-ci bəndi qadınların hərtərəfli inkişafının təmin olunması, vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması və hüquq və imkanlarının genişləndirilməsi ilə bağlı məsələləri əhatə edir. Bu maddədə qəbul edilir ki, əgər iştirakçı dövlətlər Konvensiyanın əhatə etdiyi bütün sahələrdə müvafiq vasitələrdən istifadə etməklə bu hüquqları həyata keçirmək və təşviq etmək üçün hər cür səy göstərərlərsə, Konvensiyada təsbit edilmiş hüquqlar qadınlar üçün təmin edilə bilər.

20. Konvensiyaya əsasən iştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin bütün insan hüquqlarını və əsas azadlıqlarını tam və bərabər həyata keçirməsini təmin etmək üçün "bütün lazımi tədbirlər" görürlər. Tədbirlər qanunverici, maarifləndirici, inzibati, mədəni, siyasi, linqvistik və ya digər xarakterli ola bilər. Tədbirlər Konvensiyanın prinsiplərinə, həmçinin əlilliyi olan qadınların bu Konvensiyada təsbit olunmuş insan hüquq və əsas həyata keçirilməsinə və istifadəsinə zəmanət vermək üçün görülən tədbirlərə uyğundursa, məqsədəuyğundur. Tədbirlər qısa və ya uzunmüddətli olmalı və bərabərsizliyi de-yure və de-fakto (qəti və faktiki olaraq) aradan qaldırmağa yönəlməlidir. Qısamüddətli tədbirlərə struktur və ya sistemli çoxsaylı ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması üçün müvəqqəti xüsusi tədbirlər (məsələn, kvotalar) zəruri olduğu halda, uzunmüddətli tədbirlərlə bağlı əlilliyi olan qadınların həyatın bütün sahələrində bərabər iştirakını təmin etmək üçün qanunlarda və siyasətlərdə islahatların aparılması vacib ilkin şərtlərdir.

21. Bütün tədbirlər əlilliyi olan qadınların hərtərəfli inkişafının təmin olunması, vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması və hüquq və imkanlarının genişləndirilməsini təmin etməlidir. İnkişaf tədbirləri yoxsulluğun aradan qaldırılması və iqtisadi artımla bağlı olsa da, bununla məhdudlaşmır. Digərləri arasında təhsil, məşğulluq, gəlirin əldə edilməsi və zorakılıqla mübarizə sahələrində gender və əlillik məsələlərini nəzərə alan inkişaf tədbirlərinin əlilliyi olan qadınların tam iqtisadi imkanlarını təmin etməsi məqsədəuyğun olsa da, səhiyyə, siyasi həyatda iştirak, mədəniyyət və idman sahələri ilə bağlı əlavə tədbirlərin görülməsi zəruridir.

22. Əlilliyi olan qadınların vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması və hüquq və imkanlarının genişləndirilməsi üçün tədbirlər yalnız inkişaf hədəfi ilə məhdudlaşdırılmamalı, eləcə də əlilliyi olan qadınların həyatın bütün mərhələlərində rahat şəkildə yaşamalarını hədəfə almalıdır. Bu inkişaf tədbirlərini hazırlayarkən əlilliyi olan qadınları nəzərə almaq kifayət deyil, onların cəmiyyətdə iştirakını və töhfə verə bilməsini təmin etmək vacibdir.

23. İnsan hüquqlarına əsaslanan yanaşmada əlilliyi olan qadınların hüquq və imkanlarının genişləndirilməsinin təmin edilməsi dedikdə onların ictimai qərarların qəbulunda iştirakına təşviq edilməsi nəzərdə tutulur. Əlilliyi olan qadın və qızlar tarixən ictimai qərarların qəbulu proseslərində iştirak etməkdə həmişə maneələrlə rastlaşmışlar. Gender bərabərsizliyi və ayrı-seçkiliyin müxtəlif formaları səbəbindən əlilliyi olan qadınlar ehtiyaclarını ifadə edə biləcək təşkilatlar yaratmaq və ya onlara qoşulmaq imkanları az olmuşdur. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan

qadınlar və qızlarla birbaşa danışmalı və onların cinsi zorakılıq da daxil olmaqla gender əsaslı zorakılıqla, xüsusilə cinsi və reproduktiv sağlamlıq və hüquqları ilə bağlı öz fikirlərini və narahatlıqlarını ifadə etdiklərinə görə təqiblərə məruz qalmamalarını təmin etmək üçün müvafiq tədbirlər görməlidirlər. Son olaraq, iştirakçı dövlətlər yalnız əlillik məsələləri üzrə ixtisaslaşdırılmış orqan və mexanizmləri deyil, həmçinin əlilliyi olan qadınları təmsil edən təşkilatların da proseslərə cəlb olunmasını təmin etməlidir.

III. iştirakçı dövlətlərin öhdəlikləri

24. Konvensiyaya üzv dövlətlər əlilliyi olan qadınların bütün insan hüquqları və əsas azadlıqlarını həyata keçirmələrini təmin etmək üçün həm 6-cı maddəsinə, həm də digər müddəalarına əsasən əlilliyi olan qadınların hüquqlarına hörmət etmək, onları müdafiə etmək və icra etmək öhdəlikləri vardır. Bu vəzifələrə hüquqi, siyasi, inzibati, maarifləndirici və digər tədbirlərin görülməsi daxildir.

25. Hörmət etmək öhdəliyinə əsasən, iştirakçı dövlətlər əlilliyi olan qadınların öz hüquqlarını həyata keçirilməsinə müdaxilədən çəkinməlidirlər. Bu müdaxiləni özündə əks etirən və əlilliyi olan qadınlara qarşı ayrı-seçkilik yaradan mövcud qanun, qayda, adət və təcrübələr ləğv edilməlidir. Əlilliyi olan qadınların digərləri ilə bərabər şəkildə ailə qurmasına, uşaqlarının sayını və aralarındakı yaş fərqi seçməsinə mane olan qanunlar bu cür ayrı-seçkiliyin geniş yayılmış nümunələridir. Bundan başqa, hörmət etmək öhdəliyi 6-cı maddəyə və digər əsas müddəalara zidd olan hər hansı hərəkət və ya fəaliyyətlərdən çəkinməyi, dövlət orqanları və müəssisələrinin həmin maddəyə və müddəalara uyğun şəkildə fəaliyyət göstərməsini təmin etməyi nəzərdə tutur.

26. Müdafiə etmək öhdəliyi dedikdə, iştirakçı dövlətlərin əlilliyi olan qadınların hüquqlarının üçüncü şəxslər tərəfindən pozulmasının qarşısını alması nəzərdə tutulur. Beləliklə, iştirakçı dövlətlər hər hansı şəxs, təşkilat və ya özəl müəssisə tərəfindən cinsi və ya əlillik zəminində edilən ayrı-seçkiliyin qarşısını almaq üçün bütün müvafiq tədbirləri görməlidirlər. O, həmçinin zorakılığın və ya insan hüquqlarının pozulmasının qarşısının alınması, qurbanlar və şahidlərinin müdafiəsi, özəl subyektlər də daxil olmaqla, təqsirkarların təqibi və cəzalandırılması, habelə insan hüquqlarının pozulması hallarında hüquqi müdafiə və təzminat vasitələrinə çıxışın təmin edilməsi ilə bağlı lazımi tədbirlərin görülməsi öhdəliyini əhatə edir. Məsələn, iştirakçı dövlətlər zorakılığa məruz qalmış əlilliyi olan qadınlar üçün effektiv müdafiə vasitələri ilə təmin etmək məqsədilə hüquq-müdafiə sahəsində çalışan mütəxəssislər üçün təlim keçirməlidirlər.

27. İcra etmək öhdəliyi əlilliyi olan qadınların hərtərəfli inkişafının təmin olunması, vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması və hüquq və imkanlarının genişləndirilməsi məqsədi ilə lazımi tədbirləri həyata keçirmək üçün davamlı və dinamik vəzifəni müəyyən edir. İştirakçı dövlətlər (a) qadınlar, uşaqlıq və əlilliklə bağlı bütün milli fəaliyyət planlarında, strategiyalar və siyasətlərdə, həmçinin gender bərabərliyi, sağlamlıq, zorakılıq, təhsil, siyasi həyatda iştirak, məşğulluq, ədalət mühakiməsinə çıxış və sosial müdafiə ilə bağlı sahəvi planlarında əlilliyi olan qadın və qızların maraq və hüquqlarını sistemli şəkildə nəzərə almaq; və (b) xüsusilə əlilliyi olan qadınlarla bağlı məqsədyönlü və strukturlaşdırılmış tədbirləri görmək kimi iki istiqamətli yanaşma qəbul etməlidir. İştirak etmək və hüquqlardan istifadə etmək baxımından bərabərsizliyin aradan qaldırılmasında iki istiqamətli yanaşma mühüm

şərtlərdəndir. İştirakçılıq və hüquqlardan istifadə üçün bərabərsizliyin aradan qaldırılması məqsədi ilə iki istiqamətli yanaşma vacibdir.

IV. 6-cı maddə və Konvensiyanın digər maddələri arasında əlaqə

28. 6-cı maddənin mürekkəb xarakteri onu Konvensiyanın bütün digər maddələri ilə ayrılmaz şəkildə əlaqələndirir. Cinsi və ya gender anlayışlarından açıq-aşkar bəhs edən həmin maddələrlə yanaşı, 6-cı maddə, xüsusilə əlilliyi olan qadınlara qarşı zorakılıqdan bəhs edən müddəalarla (16-cı maddə), cinsi və reproduktiv sağlamlıq və hüquqlarla, ev və ailəyə hörmətdən bəhs edən müddəalarla (23 və 25-ci maddələr) və digər müvafiq maddələrdə əlilliyi olan qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin sahələri ilə qarşılıqlı əlaqəlidir.

A. İstismardan, zorakılıqdan və təhqirdən azad olma (16-cı maddə)

29. Digər qadınlara müqayisədə əlilliyi olan qadınların zorakılıq, istismar və təhqirə məruz qalma riski daha çoxdur. Zorakılıq şəxsiyyətlər arasındakı və ya institusional və/yaxud struktur ola bilər. İnstitusional və ya struktur zorakılıq qadını ailə və ya icma daxilində digər insanlardan fiziki və ya ideoloji təbəçilik vəziyyətində saxlayan struktur bərabərsizliyin və ya institusional ayrı-seçkiliyin formasıdır.

30. Zorakılığa məruz qalma riskini artıran zərərli stereotiplər əlilliyi olan qadınların istismardan, zorakılıqdan və təhqirdən azad olmadan istifadə etmələrinə mane ola bilər. Əlilliyi olan qadınları körpə kimi görən və onların mühakimə etmək qabiliyyətinə şübhə ilə yanaşan zərərli stereotiplər, əlilliyi olan qadınların aseksual (cinsi əlaqəyə meyilsiz) və ya hiperseksual (cinsi əlaqəyə həddindən artıq meyilli) olması kimi düşüncələr, albinos qadınlara qarşı cinsi zorakılıq riskini artıran mövhumatlardan ciddi şəkildə təsirlənən yanlış inam və uydurmalar, onların 16-cı maddədə göstərilən hüquqlarını həyata keçirməyə mane olan əsas faktorlardandır.

31. 16-cı maddəni pozan və əlilliyi olan qadınlara qarşı istismar, zorakılıq və təhqirin nümunələrinə aşağıdakılar daxildir: zorakılıq və fiziki şiddət nəticəsində əlilliyin müəyyən edilməsi; iqtisadi zorakılıq; insan alveri və aldatma; yanlış məlumatlar; tərk edilmə; sərbəst və məlumatlı şəkildə razılıq vermək imkanının olmaması, hüquqi məcburiyyət; laqeydlilik, həmçinin müalicə hüququnu məhdudlaşdırma və ondan məhrum etmə; ünsiyyət vasitələrinin əlindən alınması, onlara nəzarət edilməsi və ünsiyyətlə bağlı yardım etməkdən imtina; fərdi hərəkəti məhdudlaşdırma və müyəssərlikdən imtina: məsələn, nəqliyyatı asanlaşdıran vasitələrindən (pandus), köməkçi vasitələrdən (əsa və təkərli oturmaq) məhrum etmə; qulluq edən şəxslər tərəfindən gigiyenik qaydalara riayət etməmə, geyinmə və qidalanma kimi gündəlik fəaliyyətlərə yardım etməkdən imtina və bununla da müstəqil yaşamaq və alçaldıcı münasibətdən azad olmaya əngəl törədilməsi; ərzaq və ya sudan məhrum etmə və ya bununla bağlı hədələmə; əlillik zəminində sataşma, təhqir və isteza; hədələməklə qorxu yaratma; xəsarət yetirmə və ya xəsarət yetirməklə hədələmə, ev heyvanlarını və ya köməkçi itlərin əlindən alınması, öldürülməsi, əşyaları məhv etmə; psixoloji manipulyasiya; ailə, dostlar və ya digər şəxslərlə canlı və ya virtual ünsiyyəti məhdudlaşdırmaqla nəzarət altında saxlama.

32. İstismar, zorakılıq və təhqirin müəyyən formaları qəddar, qeyri-insani və ya insan ləyaqətini alçaldan rəftar və ya cəza kimi, habelə bir sıra beynəlxalq insan hüquqları müqavilələrinin

pozulması hesab edilə bilər. Onlara aşağıdakılar daxildir: zorakı, məcburi və digər şəkildə qeyri-ixtiyari hamiləlik və ya sterilizasiya; sərbəst və məlumatlı şəkildə razılıq vermədən həyata keçirilən hər hansı tibbi prosedur və ya müdaxilə, həmçinin kontrasepsiya (hamiləliyin qarşısının alınması) və abort (hamiləliyin sonlandırılması) ilə bağlı prosedur və müdaxilələr; psixocərrahiyyə, qadın cinsiyyət orqanının şikəst edilməsi və məlumatlı şəkildə razılıqları olmadan interseks uşaqların cərrahiyyə əməliyyatı və ya müalicəsi kimi invaziv və geri dönüşü olmayan cərrahiyyə tədbirləri; elektroşok müalicəsindən istifadə və sakitləşdirici tədbir kimi kimyəvi, fiziki və ya mexaniki vasitələrin tətbiq edilməsi, təcrid etmə və ya cəmiyyətdən uzaqlaşdırma.

33. Əlilliyi olan qadınlara qarşı zorakılığa cinsi zorakılıq daxildir. Cinsi zorakılıq bütün hallarda dövlət və özəl müəssisələrdə, ailədə, eləcə də cəmiyyətdə baş verir. Bəzi əlilliyi olan qadınlar, xüsusən də eşitmə və ya eşitmə-görmə və əqli məhdudyyətləri olan qadınlar təcrid olunmaları, asılılıqları və ya onlara qarşı olan təzyiqlər səbəbindən daha da çox zorakılıq və sui-istifadə riski altında olurlar.

34. Əlilliyi olan qadınlar əlilliklərinə görə iqtisadi istismar obyektinə çevrilə bilər ki, bu da öz növbəsində onlara qarşı növbəti zorakılığa səbəb ola bilər. Məsələn, fiziki və ya gözlə görünən məhdudyyətləri olan qadınlar insanlarda güclü mərhəmət duyğusu yarada biləcəyi güman edildiyindən məcburi dilənçiliyə məruz qala bilərlər.

35. Oğlanlara qarşı davamlı göstərilən qayğı və rəftar sübut edir ki, əlilliyi olan qızlara qarşı zorakılıq əlilliyi olan oğlanlara və ya ümumiyyətlə qızlara nisbətən daha çox olur. Əlilliyi olan qızlara qarşı zorakılığa gender əsaslı etinasızlıq, alçaldılma, gizlədilmə, laqeydlilik və sui-istifadə, o cümlədən yetkinlik dövründə artan cinsi istismar daxildir. Eyni zamanda, əlilliyi olan uşaqların əksər hallarda doğum zamanı qeydiyyatının aparılmaması onları istismar və sui-istifadə riski ilə üz-üzə qoyur. Əlilliyi olan qızlar, əksər hallarda ailə üzvləri və onlara qulluq edənlər tərəfindən zorakılığa məruz qalma riski altındadırlar.

36. Əlilliyi olan qızlar xüsusilə sosial-mədəni, dini adət və dəyərlərə görə əsaslandırılmış zərərli təcrübələrə məruz qalma riski altındadırlar. Məsələn, əlilliyi olan qızların "mərhəmətlə qətlə yetirilməsi" ehtimalı əlilliyi olan oğlanlara nisbətən daha yüksəkdir, çünki onların ailələri əlilliyi olan qızı böyütmək istəmirlər və ya onlara dəstək olmurlar. Zərərli təcrübələrin digər nümunələrinə körpələrin öldürülməsi, başqa varlıqlar tərəfindən "ruhun ələ keçirilməsi" ilə günahlandırılmaq və qidalanma məhdudyyətləri daxildir. Bundan başqa, sağlamlıq imkanları məhdud olan qızların, xüsusən də əqli məhdudyyəti olan qızların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və maddi dəstəyin təmin edilməsi bəhanəsi ilə evləndirilməsi erkən nikahlar, məktəbi tərketmə və erkən doğuş hallarının artmasına səbəb olur. Əlilliyi olan qızlar ailə daxilində sosial təcrid, seqrəqasiya və istismara məruz qalırlar, o cümlədən ailə işlərindən kənarlaşdırılırlar, evdən çıxmağa qadağa qoyulur, ödənişsiz ev işləri görməyə məcbur edilir və məktəbə getməkdən məhrum olunurlar.

37. Əlilliyi olan qadınlar əlilliyi olmayan qadınlara qarşı törədilən eyni zərərli əməllərin, məsələn, məcburi nikah, qadının cinsiyyət orqanlarının şikəst edilməsi, namus adı altında törədilmiş cinayətlər, cehizlə bağlı zorakılıq, dul qadınlara qarşı əməllər və cadugərliklə ittiham kimi zərərli təcrübələrin qurbanı olurlar. Bu zərərli təcrübələrin nəticələri yalnız sosial təcridlə məhdudlaşmır. Onlar zərərli gender stereotiplərini gücləndirir, bərabərsizlikləri davam etdirir, qadınlara və qızlara qarşı ayrı-seçkiliyi təşviq edir. Bütün bunlar fiziki və psixoloji zorakılıq,

həmçinin iqtisadi istismarla nəticələnə bilər. Mədəniyyətin patriarxal təfsirlərinə əsaslanan zərərli təcrübələr əlilliyi olan qadınlara və qızlara qarşı zorakılığa haqq qazandıra bilməz. Bundan əlavə, əlilliyi olan qadın və qızlar xüsusilə “bakirəliyin yoxlanılması” və İİV/QİÇS-lə bağlı yanlış düşüncələr, “bakirələrin zorlanması” riski altındadırlar.

B. Evə və ailəyə hörmət də daxil olmaqla cinsi və reproduktiv sağlamlıq və hüquqlar (23-cü və 25-ci maddələr)

38. Əlillik və gender əsaslı yanlış stereotiplər cinsi və reproduktiv sağlamlıqdan və hüquqlardan, eləcə də ailə qurmaq hüququndan istifadəyə xüsusilə ciddi təsir göstərən ayrı-seçkiliyin bir formasıdır. Əlilliyi olan qadınlara bağlı zərərli stereotiplərə onların aseksual, hiperseksual, bacarıqsız, irrasional, idarəolunmaz barədə düşüncələr daxildir. Bütün qadınlar kimi, əlilliyi olan qadınlar da məcburiyyət, ayrı-seçkilik və zorakılıq olmadan uşaqlarının sayı və aralarındakı yaş fərqi seçmək, həmçinin öz cinsi fəaliyyəti, cinsi və reproduktiv sağlamlıq məsələləri üzərində nəzarəti ələ alaraq sərbəst və məsuliyyətli şəkildə qərar vermək hüququna malikdir.

39. Əlilliyi olan qadınlar cinsi və reproduktiv sağlamlıq və hüquqlar və qanun qarşısında bərabərlik və ədalət mühakiməsinə çıxış hüquqlarını həyata keçirməkdə çoxsaylı maneələrlə üzləşirlər. Gender və əlillik zəminində edilən çoxsaylı ayrı-seçkiliklərdən başqa, qaçqın, miqrant və sığınacaq axtaran əlilliyi olan bəzi qadınlar səhiyyə xidmətlərinə çıxışları ilə bağlı da əlavə maneələrlə üzləşirlər. Əlilliyi olan qadınlar həmçinin əlilliyi olan uşaqları dünyaya gətirəcəklərinə dair zərərli yevgenik stereotiplərlə qarşılaşa bilərlər ki, bu da onları uşaq sahibi olmaqdan çəkindirə və ya əngəlləyə bilər.

40. Əlilliyi olan qadınlar onların aseksual kimi qəbul olunduqları və buna görə də digərləri ilə bərabər əsasda bu cür məlumatlara ehtiyaclarının olmadığını güman edən zərərli stereotiplərə görə cinsi təhsil daxil olmaqla, hərtərəfli məlumatlardan məhrum edirlər. Maarifləndirmə həmçinin müəssər formalarda olmaya bilər. Cinsi və reproduktiv sağlamlıq barədə maarifləndirməyə cinsi və reproduktiv sağlamlığın bütün aspektləri, ananın sağlamlığı, hamiləliyin qarşısını alan vasitələr, ailənin planlaşdırılması, cinsi yolla keçən infeksiyalar, İİV virusunun qarşısının alınması, təhlükəsiz abort və sonrakı qayğı, sonsuzluq, reproduktivlik seçimləri və qadın cinsi orqanlarının xərçəngi barədə maarifləndirmə də daxildir.

41. Əlilliyi olan qadınlar, xüsusən də əqli, görmə və eşitmə qabiliyyəti məhdud qadınlar üçün cinsi və reproduktiv sağlamlıq haqqında informasiyalara çıxışın olmaması onların cinsi zorakılığa məruz qalma riskini artırmağa bilər.

42. Mamoqrafiya aparatları və ginekoloji müayinə çarpayıları da daxil olmaqla səhiyyə müəssisələri və tibbi avadanlıqlar çox vaxt əlilliyi olan qadınlar üçün müəssər olmur. Bundan əlavə, əlilliyi olan qadınların səhiyyə müəssisələrinə getməsi və ya müayinə proqramlarından faydalanması üçün müəssər və ya əlverişli nəqliyyat vasitələri mövcud deyil.

43. Səhiyyə işçiləri və digər müvafiq işçilərin davranışları ilə bağlı maneələr səbəbindən əlilliyi olan qadınların, xüsusilə psixi, əqli, eşitmə və eşitmə-görmə qabiliyyəti məhdud olan və müəssisələrə yerləşdirilən qadınların səhiyyə xidmətlərindən yararlanmaq hüququndan məhrum edilməsi ilə nəticələnə bilər.

44. Təcrübə göstərir ki, əlilliyi olan qadınların, xüsusilə psixi və ya əqli qabiliyyəti məhdud olan qadınların şəxsi seçimlərinə əksər hallarda əhəmiyyət verilmir və onların əvəzinə, adətən, üçüncü şəxslər, onların qanuni nümayəndələri, xidmət təminatçıları, qəyyumları və ailə üzvləri qərar verir və bununla da onların Konvensiyanın 12-ci maddəsində göstərilən hüquqları pozulur. Əlilliyi olan qadınların hamısı arzu etdikləri zaman kömək alaraq tibbi və terapevtik müalicə ilə bağlı öz qərarlarını verməklə, həmçinin öz reproduktivlik qabiliyyətini və cinsi fəaliyyət müstəqilliyini qorumaqla, uşaqların sayı və aralarındakı yaş fərqi müəyyən etməklə, atalıq bəyannaməsini razılıq əsasında qəbul etməklə və münasibət qurmaq hüququnu həyata keçirməklə öz hüquqi potensialını icra etməyə qadir olmalıdır. Hüquqi qabiliyyətin məhdudlaşdırılması və ya məhrum edilməsi sterilizasiya, abort, kontrasepsiya, qadın cinsiyyət orqanının şikəst edilməsi, məlumatlı şəkildə razılıqları olmadan interseks uşaqların əməliyyat edilməsi və ya müalicəsi və dövlət müəssisələrində məcburi şəkildə saxlanması kimi zorakı müdaxilələrə səbəb ola bilər.

45. Məcburi kontrasepsiya və sterilizasiya xüsusilə psixi və ya əqli qabiliyyəti məhdud olan, psixiatriya xəstəxanası və ya digər müəssisələrdə yerləşdirilən və həbsdə olan qadınlar üçün hamiləliklə nəticələnməyən cinsi zorakılığa da gətirib çıxara bilər. Bir daha qeyd etmək lazımdır ki, əlilliyi olan qadınların hüquqi qabiliyyətini digərləri ilə bərabər şəkildə tanınmalıdır və əlilliyi olan qadınların ailə qurmaq və uşaqlarını böyütmək üçün lazımı yardımla təmin olunmaq hüququ vardır.

46. Potensialın və bacarığın olmaması kimi anlayışlara əsaslanan zərərli gender və/və ya əlillik əsaslı stereotipləri əlilliyi olan anaların hüquqi ayrı-seçkiliklə üzləşməsinə səbəb ola bilər. Bu səbəbdən, bu qadınlar uşaqların mühafizəsi ilə bağlı məhkəmə proseslərində kifayət qədər təmsil olunmalarına baxmayaraq, əksər hallarda öz uşaqları ilə əlaqəni və onların üzərində himayədarlıq hüququnu itirirlər. Bu uşaqlar daha sonra övladlığagötürmə prosedurunun subyektivi olur və ya müəssisələrə yerləşdirilirlər. Bundan əlavə, həyat yoldaşının psixi qabiliyyəti məhdud olması səbəbindən ər ondan ayrılma və ya boşana bilər.

C. Konvensiyanın digər maddələrində əlilliyi olan qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyə istinad

Maarifləndirmə (8-ci maddə)

47. Əlilliyi olan qadınlar xüsusilə zərərli ola biləcək mürəkkəb stereotiplərə məruz qalırlar. Əlilliyi olan qadınlara təsir göstərən gender və əlilliklə bağlı stereotiplərə aşağıdakılar daxildir: başqalarına yük olmaq (yəni onlara qayğı göstərilməlidir, çətinlik, həddən artıq yük və məsuliyyət yaradırlar və ya qorunmağa ehtiyac duyurlar); həssas olmaq (yəni onlar müdafiəsiz, özünə güvənməyən, asılı və ya təhlükə altında hesab olunurlar); qurban olmaq (yəni onlar cəfəkeş, passiv və ya köməksiz hesab olunurlar) yaxud aşağı səviyyədə olmaq (yəni onlar bacarıqsız, miskin, zəif və ya yararsız hesab olunurlar); cinsi anormallığa malik olmaq (yəni onların aseksual, qeyri-aktiv, hiperaktiv, bacarıqsız və ya cinsi cəhətdən pozğun olması barədə stereotiplər var); yaxud mistik və ya qorxunc olmaq (lənətli, ruhlar tərəfindən ələ keçirilmiş, cadugər, ziyankar olmaq və ya uğur yaxud uğursuzluq gətirmək kimi stereotiplər var). Gender və əlillik zəminində stereotiplər müəyyən insanlar tərəfindən qəbul edilmiş stereotipik inanc əsasında səciyyələndirildikdə baş verir. Bu da, insan hüquq və əsas azadlıqlarının pozulmasına səbəb olduğu üçün yalnız yanaşma tərzidir. Buna misal olaraq ədliyyə sisteminin qadınların gender əsaslarına və ya onların şahid kimi etibarlılığı ilə bağlı stereotipik fikirlərə əsaslanaraq

əlilliyi olan qadına qarşı cinsi zorakılıq törətmiş şəxsi məsuliyyətə cəlb etməməsini misal göstərmək olar.

Müəssərlik (9-cu maddə)

48. Siyasətlərdə fiziki mühit, nəqliyyat, maarifləndirmə və informasiya və rabitə, həmçinin informasiya kommunikasiya texnologiyaları və sistemləri həm şəhər, həm də rayon kəndlərində əhaliyə açıq olan və ya onlara təqdim olunan digər obyekt və xidmətlərlə bağlı gender və ya əlillik xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmaması əlilliyi olan qadınların müstəqil yaşamasına və digərləri ilə bərabər şəkildə həyatın bütün sahələrində tam şəkildə iştirak etmələrinə mane olur. Bu, xüsusilə bu qadınların zorakılıqdan, sui-istifadədən və istismardan səmərəli və layiqli müdafiəsini təmin etməyə imkan verən sığınacaqlarda, dəstək xidmətləri və prosedurlarda, eləcə də, reproduktiv sağlamlıq xidmətləri də daxil olmaqla, səhiyyə xidmətləri sahəsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. **Riskli vəziyyətlər və fəvqəladə humanitar hallar (11-ci maddə)**

49. Silahlı münaqişələr, fəvqəladə humanitar vəziyyətlər və təbii fəlakətlər də daxil olmaqla risk vəziyyətlərində əlilliyi olan qadınların cinsi zorakılığa məruz qalma riski daha yüksəkdir və bərpa və reabilitasiya xidmətlərinə və ədalət mühakiməsinə çıxış ehtimalı az olur. Əlilliyi olan qaçqın, miqrant və sığınacaq axtaran qadınlar da artan zorakılıq riski ilə üzləşə bilərlər, çünki vətəndaşlıq statusu onların səhiyyə və ədliyyə sistemlərinə çıxışına mane olur.

50. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, riskli və fəvqəladə humanitar vəziyyətlərdə əlilliyi olan qadınlar cinsi zorakılığa daha çox məruz qalırlar. Bundan əlavə, sanitariya qovşaqlarının olmaması humanitar yardıma çıxışla bağlı bir çox maneə ilə üzləşən qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyi artırır. Humanitar yardımın paylanması zamanı qadın və uşaqlara üstünlük verilsə belə, əlilliyi olan qadınlar heç də həmişə yardım layihələri barədə məlumat əldə edə bilmirlər, çünki bu məlumatlar, adətən, müəssər formalarda olmur. Məlumat əldə edildikdə belə əlilliyi olan qadınların paylanma məntəqələrinə fiziki olaraq daxil olmaq imkanı olmaya bilər və hətta daxil olduqda belə, işçilərlə ünsiyyət qurmaq həmişə mümkün olmur. Eyni zamanda, əlilliyi olan qadınlar zorakılıq, istismar və ya təhqirə məruz qaldıqda məlumatlandırma və telefon yardım xətləri və qaynar xətlərdən istifadə onlar üçün müəssər olmur. Qaçqın düşərgələrində adətən əlilliyi olan uşaqları qorumaq üçün mexanizmlər olmur. Bundan əlavə, əlilliyi olan qadınlar menstruasiya zamanı şəxsi gigiyena üçün sanitariya qovşaqlardan istifadə edə bilmirlər ki, bu da öz növbəsində onlar üçün zorakılıq riskini artırır. Əlilliyi olan tənha qadınlar fəvqəladə hal və ya fəlakət vəziyyətlərində təxliyə zamanı, xüsusilə yanlarında uşaqları olduqda təxliyə xidmətindən istifadə edərkən maneələrlə üzləşirlər. Bu, yanlarında yetkin ailə üzvü, dost və ya baxıcıları olmayan əlilliyi olan məcburi köçkün qadınlara fərqli şəkildə təsir edir. Əlilliyi olan məcburi köçkün qızlar xüsusilə böhran hallarında formal və qeyri-formal təhsilə çıxışlarında əlavə maneələrlə üzləşirlər.

Qanun qarşısında bərabərlik (12-ci maddə)

51. Adətən, əlilliyi olan qadınlar əlilliyi olan kişilər və əlilliyi olmayan qadınlarla müqayisədə hüquqi qabiliyyəti yerinə yetirməkdən məhrumdurlar. Onların öz reproduktiv sağlamlıqları üzərində nəzarəti saxlamaq hüquqları, sərbəst və məlumatlı şəkildə razılıq əsasında olmaqla, ailə qurmaq, harada və kiminlə yaşamağı seçmək, şəxsi və psixi toxunulmazlığa malik olmaq, əmlaka sahib olmaq və onun vəsiyyət edilməsinə, şəxsi maliyyə işlərinin idarə olunmasına, bank ssudalarını, ipoteka kreditlərini və maliyyə kreditləşdirilməsinin digər formalarından bərabər şəkildə faydalanmaq hüquqları kişilərin qadınların əvəzinə qərar qəbul etməsinə əsaslanan patriarxal sistemlər vasitəsilə tez-tez pozulur.

Ədalət mühakiməsinin təmin olunması (13-cü maddə)

52. Əlilliyi olan qadınlar zərərli stereotiplər, ayrı-seçkilik, ağlabatan uyğunlaşdırılmanın olmaması səbəbindən, həmçinin istismar, zorakılıq və təhqir ilə əlaqədar ədalət mühakiməsinin təmin ediləndə maneələrlə üzləşirlər ki, bu da onlara etibar olunmasının şübhə altına alınmasına ittihamlarına baxılmasından imtina edilməsinə səbəb ola bilər. Proseslərin həyata keçirilməsi zamanı göstərilən mənfi münasibət qurbanları qorxuda və ya onları ədalət axtarmaqdan çəkindirə bilər. Belə rəftara misal olaraq mürəkkəb və ya ləyaqəti alçaldan cavab vermə prosedurları, qurbanların hüquqi müdafiə vasitələri ilə təmin etmək əvəzinə sosial xidmətlərə yönləndirilməsi və polis və ya digər hüquq-mühafizə orqanlarının məmurlarının etinasızlığı göstərilə bilər. Bu, cəzasızlığa və məsələyə əhəmiyyət verilməməsinə, nəticədə isə zorakılığın uzun müddət davam etməsinə səbəb ola bilər. Əlilliyi olan qadınlar onlara qulluq edən şəxslərin ehtiyac duyduqları dəstəyi itirməkdən narahat olduqları üçün zorakılıq, istismar və ya sui-istifadə ilə bağlı şikayət etməkdən qorxa bilərlər.

Azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq, işgəncədən və qəddar, qeyri-insani və ya insan ləyaqətini alçaldan rəftar və cəza növlərindən azadolma (14-cü və 15-ci maddələr)

53. Azadlıqdan məhrumetmə əqli və ya psixi əlilliyi olan qadınlara qeyri-mütənasib şəkildə təsir edir. Qeyd olunan məhdudiyyətlər çərçivəsində psixiatriya xəstəxanaları kimi yerlərdə azadlıqdan məhrum edilmiş qadınlar zorakılığın daha yüksək səviyyəsinə, həmçinin qəddar, qeyri-insani və ya insan ləyaqətini alçaldan rəftar və ya cəzaya məruz qalır, təcrid edilir və ixtisaslaşmış tədris müəssisələrində cinsi zorakılıq və insan alveri riski ilə üzləşirlər. Müəssisələrdəki əlilliyi olan qadınlara qarşı zorakılıq hallarına aşağıdakılar daxildir: kişi işçilər tərəfindən onların iradəsinə zidd olaraq soyundurulması, psixiatrik dərmanların zorla verilməsi və cinsi zorakılığın təsvir etmək və ya onları xatırlamaq qabiliyyətini zəiflədə bilən dərmanların həddindən artıq verilməsi. Hüquqi vasitələrdən istifadə imkanının məhdud olması və ya zorakılığın qurbanı olan əlilliyi olan qadınların həmin zorakılıqlardan şikayət etmək üçün qaynar xətt və digər yardım formalarına çıxışın olmaması həmin zorakılıqları törədən şəxslərin aşkar edilmə və ya cəzalandırılma riskinin aşağı olduğunu bilərək cəzasız hərəkət edirlər.

İşgəncədən və ya qəddar, qeyri-insani ya da insan ləyaqətini alçaldan rəftar yaxud cəzadan azad olma və şəxsi bütövlüyünün qorunması (15 və 17-ci maddələr)

54. Ümumilikdə qadınlarla və əlilliyi olan kişilərlə müqayisədə əlilliyi olan qadınları zorakı müdaxilələrə daha çox məruz qalırlar. Çox vaxt əlillik və müalicə ehtiyacı ilə bağlı arqumentlərlə əsaslandırılmağa çalışılan bu müdaxilələr milli qanunlar çərçivəsində leqallaşdırılır və müvafiq şəxsin ali maraqlarına xidmət edən kimi təqdim edildikdə geniş kütlə tərəfindən dəstəklənə bilər. Zorakı müdaxilələr Konvensiyada göstərilən bir sıra hüquqları pozur, o cümlədən: qanun qarşısında bərabərlik hüququ; istismar, zorakılıq və təhqirdən azad olma; ailə qurmaq; Şəxsi toxunulmazlığın qorunması; cinsi və reproduktiv sağlamlıq hüququ; işgəncələrdən və qəddar, qeyri-insani və ya insan ləyaqətini alçaldan rəftar və cəza növlərindən azadolma.

Müstəqil həyat tərzini və yerli icmaya cəlb olunma (19-cu maddə)

55. Əlilliyi olan qadınların öz yaşayış yerini seçmək hüququna müstəqilliyi məhdudlaşdıraraq onları hansısa xüsusi bir yaşayış yerində yaşamağa vadar edən milli ənənələr və patriarxal ailə dəyərləri mənfi təsir göstərir. Beləliklə, çoxsaylı ayrı-seçkilik müstəqil yaşamaq və cəmiyyətə daxil olmaq hüququndan tam və bərabər şəkildə yararlanmağa mane ola bilər. Yaş həddi və əlilliyi ayrılıqda və ya birlikdə əlilliyi olan yaşlı şəxslərin xüsusi müəssisələrə yerləşdirilməsi riskini artırır. Bundan başqa, xüsusi müəssisələrə yerləşdirilmə əlilliyi olan şəxsləri, xüsusilə əlilliyi olan qadınları zorakılıq və təhqirə məruz qoymasına dair kifayət qədər sübutlar var .

Təhsil (24-cü maddə)

56. Zərərli gender əsaslı və əlilliklə bağlı stereotiplər birlikdə ayrı-seçkilik yaradan davranış, siyasət və təcrübələri artırır. Bunlara misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar: oğlanların təhsilinə qızlarla müqayisədə daha çox üstünlük verilməsi, yanlış gender və əlillik zəminində stereotipləri davam etdirən tədris materiallarından istifadə edilməsi, əlilliyi olan qızların erkən evliliyinin təşviq edilməsi, ailə həyatının təşkilində vəzifələrin gender əsaslarla bölgüsü, qayğı göstərmək funksiyasının qadın və qızlara həvalə edilməsi, menstruasiya zamanı şəxsi gigiyena üçün sanitar qovşaqları ilə təmin edilməməsi. Bu da, öz növbəsində, savadsızlığın artması, məktəblərdə uğursuzluqla, qeyri-müntəzəm davamiyyət və ya məktəbi tamamilə tərk etmə halları ilə nəticələnir.

Sağlamlıq və reabilitasiya (25 və 26-cı maddələr)

57. Əlilliyi olan qadınlar sağlamlıq və reabilitasiya xidmətlərindən istifadə edərkən maneələrlə üzləşirlər. Bu maneələrə aşağıdakıları misal göstərmək olar: cinsi və reproduktiv sağlamlıq və hüquqlar barədə təhsil və maarifləndirmənin olmaması; ginekoloji, doğum və onkoloji xidmətlərə çıxışla bağlı maneələr; reproduktivlik və hormon müalicəsi nəticəsində yaranan maneələr. Bundan başqa, fiziki və psixoloji reabilitasiya xidmətləri, həmçinin gender əsaslı zorakılıq aktları ilə bağlı tövsiyə xidmətləri müəssərliyi, inklüzivliyi, yaş və gender amillərini əhatə etməyə bilər.

Məşğulluq (27-ci maddə)

58. Əmək hüququnu həyata keçirərkən, əlilliyi olan şəxslərin üzləşdiyi ümumi maneələrlə yanaşı, əlilliyi olan qadınlar, həm də digər ayrı-seçkiliklərlə üzləşirlər: şikayətlərinə baxılmaması

səbəbindən iş yerində bərabərsizlik, cinsi qısnama, qeyri-bərabər əmək haqqı və kompensasiya tələb etmək hüququnun olmaması, həmçinin informasiya və kommunikasiya ilə bağlı maneələr.

Sosial müdafiə (28-ci maddə)

59. Ayrı-seçkilik nəticəsində dünyadakı yoxsulların faizinin çox hissəsini qadınlar təşkil edir ki, bu da, xüsusilə formal məşğulluqdan əldə edilən gəlirlə bağlı seçim və imkanların olmamasına səbəb olur. Yoxsulluq həm vəziyyəti ağırlaşdıran amil, həm də çoxsaylı ayrı-seçkiliyin nəticəsidir. Əlilliyi olan yaşlı qadınlar müvafiq mənzillərlə təmin edilərkən bir çox maneələrlə üzləşirlər, onlar daha çox dövlət müəssisələrinə yerləşdirilir, sosial müdafiə və yoxsulluğun azaldılması proqramlarından bərabər şəkildə istifadə edə bilmirlər.

Siyasi və ictimai həyatda iştirak (29-cu maddə)

60. Tarixən, əlilliyi olan qadın və qızların səsi eşidilmirdi, buna görə də onlar ictimai qərar qəbul etmə prosesində bərabər şəkildə iştirak etməmişlər. Gender bərabərsizliyi və çoxsaylı ayrı-seçkilik səbəbindən onların qadın, uşaq və əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar yaratmaq və ya onlara qoşulmaq imkanları daha az olmuşdur.

V. Milli səviyyədə həyata keçirmə

61. İştirakçı dövlətlərin hesabatlarına baxılarkən, Komitə müşahidə etmişdir ki, iştirakçı dövlətlər, 6-cı maddəyə və Konvensiyanın digər müvafiq maddələrinə əsasən, əlilliyi olan qadınların bütün hüquqlarının digərləri ilə bərabər və ayrı-seçkiliyə yol verilmədən tam şəkildə istifadə etmələrini təmin etməklə bağlı bir sıra ardıcıl çətinliklərlə üzləşirlər.

62. Normativ məzmun və yuxarıda qeyd olunan öhdəliklər çərçivəsində, iştirakçı dövlətlər 6-cı maddənin tam həyata keçirilməsi və bununla bağlı münasib resursların təmin edilməsi üçün aşağıdakı tədbirləri görməlidir.

63. İştirakçı dövlətlər aşağıdakı tədbirləri görməklə çoxsaylı ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizə aparmalıdır:

(a) Əlilliyi olan qadınların Konvensiyada göstərilən bütün hüquqlardan istifadə etməsinə mane olan ayrı-seçkilik yaradan qanunları, siyasətləri və təcrübələri ləğv etməklə, gender və əlillik zəminində olan ayrı-seçkiliyi və onun çarpaz formalarını qadağan etmək, əlilliyi olan qız və qadınlara qarşı cinsi zorakılığı cinayət hesab etməklə, zorakı sterilizasiya, zorakı abort və razılıq olmadan doğuma nəzarətin bütün formalarını qadağan etmək, gender və ya əlillik zəminində olan məcburi tibbi müalicənin bütün formalarını qadağan etmək və əlilliyi olan qadınları ayrı-seçkilikdən qorumaq üçün müvafiq qanunvericilik tədbirləri görmək;

(b) Əlilliyi olan qadınların hüquqlarının bütün siyasətlərə, xüsusilə qadınlarla və əlilliklə bağlı siyasətlərə daxil edilməsini təmin etmək üçün qanunlar qəbul etmək və müvafiq tədbirlər görmək;

(c) Əlilliyi olan qadınların iştirakına mane olan və ya məhdudlaşdıran bütün maneələri aradan qaldırmaqla, onların həyatlarına təsir edən bütün proqramların hazırlanmasında, həyata keçirilməsində və monitorinqində onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə iştirakını təmin etməklə əlilliyi olan qadınların fikirlərinin nəzərə alınması və milli monitorinq sisteminin bütün sektor və orqanlarına inteqrasiyasının təmin edilməsi;

(d) 6-cı maddənin həyata keçirilməsi ilə bağlı siyasəti müəyyən etmək və ayrı-seçkiliyin bütün formalarını, xüsusilə çoxsaylı və çarpaz ayrı-seçkiliyi aradan qaldırmaq və bütün problemlərin aradan qaldırılması üçün əlilliyi olan qadınların təşkilatları ilə məsləhətləşərək, onları narahat edən bütün sahələrdə əlilliyi olan qadınların vəziyyəti haqqında məlumatların toplanması və təhlili, monitorinqi və qiymətləndirməsini aparmaq üçün məlumat toplama sistemlərini təkmilləşdirmək;

(e) Bütün beynəlxalq əməkdaşlıqlarda gender və əlillik məsələlərinin nəzərə alınması və inklüziv olmasını, 2030-cu il Dayanıqlı İnkişaf gündəliyinin hədəf və göstəriciləri ilə birlikdə dayanıqlı inkişaf məqsədlərinin, eləcə də digər beynəlxalq mexanizmlərin həyata keçirilməsinə əlilliyi olan qadınlar barədə məlumat və statistikaların daxil edilməsini təmin etmək.

64. iştirakçı dövlətlər, aşağıdakı tədbirləri görməklə əlilliyi olan qadınların hərtərəfli inkişafının təmin olunması, vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması və hüquq və imkanlarının genişləndirilməsi üçün tədbirlər görməlidirlər:

(a) Əlilliyi olan qadınların digərləri ilə bərabər şəkildə siyasi və ictimai həyatda səmərəli və tam iştirakına şərait yaratmaq, həmçinin ümumilikdə qadınların və xüsusilə əlilliyi olan qadınların təşkilat və şəbəkələrini formalaşdırmaq və onlara qoşulmaq, həmçinin hüquqi baxımından iştirakına mane olan hər hansı qanun və ya siyasəti ləğv etmək;

(b) Bərabərsizlikləri dərhal aradan qaldırmaq və əlilliyi olan qadınların digərləri ilə eyni imkanlara malik olmaları məqsədilə əlilliyi olan qadınların təşkilatları ilə məsləhətləşərək, onların hərtərəfli inkişafının təmin olunması, vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması, hüquq və imkanlarının genişləndirilməsi üçün müsbət tədbirlər görülməlidir. Bu tədbirlər xüsusilə ədalət mühakiməsinə çıxış, zorakılığın aradan qaldırılması, evə və ailəyə hörmət, cinsi və reproduktiv sağlamlıq hüquqları, səhiyyə, təhsil, məşğulluq və sosial müdafiə sahələrində qəbul edilməlidir. Əlilliyi olan qadınlar tərəfindən istifadə olunan ictimai, özəl xidmətlər və obyektlər Konvensiyanın 9-cu maddəsinə və müyəssərliklə bağlı Komitənin 2 saylı ümumi şərhinə (2014) əsasən tam müyəssər olmalı, eləcə də, ictimai və özəl xidmət təminatçılmasına əlilliyi olan qadınlara müvafiq diqqət, dəstək və yardım göstərmələri üçün ayrı-seçkilik yaradan standartların və qaydaların ləvğ edilməsi və onlarla mübarizə aparılması üzrə təlim və təhsil verilməlidir;

(c) Əlilliyi olan qadınların, qanun qarşısında bərabərlik barədə Komitənin 1 saylı ümumi şərhinə (2014) əsasən, hüquq qabiliyyətini həyata keçirmək, öz razılığı ilə həyatları ilə bağlı sərbəst qərarlar qəbul etmələri üçün müvafiq tədbirlər görmək;

(d) Əlilliyi olan qadınların təşkilat və şəbəkələrinin yaradılmasına dəstək olmaq və bunu təşviq etmək, əlilliyi olan qadınların ictimai qərarların qəbul olunduğu qurumlarda rəhbər vəzifələri tutmalarını təşviq etmək və dəstəkləmək ;

(e) Əlilliyi olan qadınların vəziyyəti ilə bağlı araşdırma aparılmasını, xüsusilə bütün sahələrdə əlilliyi olan qadınların hərtərəfli inkişafının təmin olunması, vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması və hüquq və imkanlarının genişləndirilməsi ilə bağlı maneələrin aradan qaldırılmasını təşviq etmək; əlilliyi olan şəxslərlə və ümumilikdə qadınlarla bağlı məlumatların toplanması zamanı əlilliyi olan qadınları nəzərə almaq; əlilliyi olan qadınların hərtərəfli inkişafının təmin olunması, vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması və hüquq və imkanlarının genişləndirilməsi ilə bağlı siyasətləri hazırlamaq; məlumat toplanmasının təşkili, həyata keçirilməsi, monitorinqi və qiymətləndirilməsini və bu məqsədlə keçirilən təlimlərə əlilliyi olan qadınları və onları təmsil edən təşkilatları cəlb etmək; dövlət siyasətini və strategiyalarını təkmilləşdirmək üçün əlilliyi olan qadınların yaşadıkları müxtəlif təcrübələrini effektiv şəkildə müəyyən edən və əks etdirən sistemlərin yaradılması məqsədilə məsləhətləşmə mexanizmləri yaratmaq;

(f) Əlilliyi olan qadınların öz icmalarında, həmçinin milli, regional və beynəlxalq səviyyədə hərtərəfli inkişafının təmin olunması, vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması və hüquq və imkanlarının genişləndirilməsi ilə bağlı üzləşdikləri hüquqi, prosessual, praktiki və sosial maneələri aradan qaldırmaq üçün bütün milli səylərə uyğun şəkildə beynəlxalq əməkdaşlığı və yardımı dəstəkləmək və təşviq etmək, eləcə də əlilliyi olan qadınları həyatlarına təsir edən beynəlxalq əməkdaşlıq layihələri və proqramları tərtib edilməsi, həyata keçirilməsi və monitorinqinə cəlb etmək.

65. İştirakçı dövlətlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının gender bərabərliyi ilə məşğul olan müvafiq qurumlarının tövsiyələrini nəzərə almalı və onları əlilliyi olan qadın və qızlar üçün tətbiq etməlidir.